УДК 908

Гыйләҗев И.А.
ТР ФА Татар энциклопедиясе һәм региональ тикшеренүләр институты

Әхмәтов Д.И.
ТР ФА Экология һәм җир асты байлыкларыннан файдалану проблемалары институты

1990–2000 ЕЛЛАРДА ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ШӘҺӘРЛӘРЕНДӘ ҺӘМ РАЙОННАРЫНДА КЕРӘШЕН РАДИОТАПШЫРУЛАРЫ БАРЛЫККА КИЛҮ («КЕРӘШЕН СҮЗЕ» ҺӘМ «ТУГАНАЙЛАР» ГАЗЕТАЛАРЫ МАТЕРИАЛЛАРЫ БУЕНЧА)

Мәкаләдә «Керәшен сүзе» һәм «Туганайлар» газеталары материаллары нигезендә керәшеннәрнең Татарстан Республикасы шәһәрләрендә һәм район үзәкләрендә радиотапшырулар барлыкка килү тарихы күрсәтелә. 1992 елда керәшен активистлары Татарстанның радио һәм телевидениесендә үз редакцияләрен оештыруга омтылыш ясадылар. Материалларны фәнни архив фондларында сакланган чыганаклардан тупладылар, керәшеннәрнең гореф-гадәтләрен, традицияләрен өйрәнүче галимнәр хезмәтләрен кулландылар. Шулай ук үзләренең матур йолаларын нәселдән-нәселгә саклап килүче керәшеннәр белән хезмәтәшлек иттеләр.

Төп сүзләр: керәшеннәр, Татарстан Республикасы, радиотапшырулар, эфир, республика телевидениесе.

Илдә башланган үзгәртеп кору керәшен хәрәкәтен торгызды, бигрәк тә Татарстан Республикасы территориясендә. Үзаң кире кайтарыла, керәшеннәрнең берләшүе башлана. Керәшеннәр өчен мөһим һәм актуаль проблемалар һәм мәсьәләләр хәл ителгән съездлар һәм конференцияләр үткәрелә. Алар, керәшеннәргә аерым мөнәсәбәттә, хакимият тарафыннан 50 елдан артык вакыт эчендә артык күп җыелды. Шулай итеп, 1992 елның 12 апрелендә Казанда җирле

керәшен оешмалары конференциясе узды, анда «керәшен мәсьәләсе»н хәл итү буенча конкрет максатлар һәм бурычлар куелган иде. Беренче чираттагы проблемаларның берсе булып вакытлы матбугатның үз органнарын торгызу тора. Бер үк вакытта республика радиосына чыгу һәм телевизион каналларга чыгу өчен дә көрәш башланды. Конференция эшчәнлеге нәтиҗәсендә катнашучылар бертавыштан керәшеннәрнең нәшрият эше, вакытлы матбугаты нигезләрен торгызу һәм радио һәм телевидениедә үз редакцияләрен оештыру мөмкинлекләрен карау турында резолюция кабул иттеләр [1].

Керәшен хәрәкәте активистларының башка республика массакүләм мәгълүмат чараларына керү мөмкинлеген кертү, алу буенча тырышлыгы соңрак уңышка иреште. Мәсәлән, 1997 елның ноябрендә Дәүләт телевизион һәм радиотапшырулар компаниясенең (алга таба ДТРК) «Татарстан» радиотапшырулар программалары эфирында керәшеннәр өчен махсус «Арумысез, карендәшләр!» тапшыруы чыкты. Аның беренче алып баручысы танылган җырчы һәм музыкант, Татарстан Республикасының халык артисткасы Галина Казанцева, редакторы – Елизавета Антонова булды [2]. Алга таба бу радиотапшырулар күпмедер вакытка даими булды һәм үз тыңлаучысын тапты.

Тагын да алданрак радиога тапшырулар Яр Чаллы шәһәрендә оештырылды. Аларны алып баручы «Татар радиосы» хезмәткәре Анна Асанова иде. Яр Чаллы «Татар радиосы» эфирында (мөхәррир И.Г. Диндаров) «Арумысез, керәшен карендәшләре» тапшыруы яңгырый башлады. Тапшыру өчен материалны фәнни архив фондларыннан, керәшеннәр арасында да эзләделәр. Алар арасында керәшеннәрнең гореф-гадәтләрен һәм дөньяга карашын яхшы белүче кешеләр бар иде әле. Әмма 1993 елның җәендә Чаллы шәһәре мэры Р.Алтынбаев шәһәр радиосын эшләтеп җибәрде. «Татар радиосы»ның конкуренциясе нәтиҗәсендә керәшеннәрнең «Арумысез, керәшен карендәшләре» тапшыруы бетерелде [6].

Керәшен җәмәгатьчелегенең республика теле- һәм радиоэфирларына керү эшчәнлеге туктатылмады. Әйтик, 2000 елның декабрендә Казанда «Керәшеннәрнең этник һәм конфессиональ традицияләре: тарих һәм заманчалыгы» дигән фәнни-гамәли конференция үткәрелде. Аның нәтиҗәләре буенча резолюция кабул ителде. Бер пункты «Татарстан» ДТРКда керәшен теле-радиотапшырулар редакциясен булдыру турында Татарстан Республикасы Матбугат

эшләре, телерадиотапшырулар һәм массакүләм коммуникацияләр министрлыгы алдында үтенечнамә ачу мәсьәләсе булды.

Керәшен оешмалары Бөтенроссия регионара конференциясе алдыннан (Казан шәһәре, 2001 елның 13 октябре) республика җитәкчелеге, керәшеннәрнең компактлы яшәү районнары вәкилләре һәм массакүләм мәгълүмат чаралары вәкилләре катнашында этнокультураны, үзаңны һәм үзенчәлекләрне саклау мәсьәләләре буенча Татарстан керәшен милли-мәдәни үзәге башкарма комитеты рәисе В.Абрамов «Татарстан» ДТРК рәисе И.Әминов белән очрашты. Очрашуда сүз «Татарстан» телевидениесендә керәшеннәр турында махсус программа оештыру өчен айлык ярты сәгатьлек эфир вакытын арттыру турында барды. Әмма «Арумысез, карендәшләр!» тапшыруы шартлары кисешү буенча ябылды, соңгы тапшыру 2003 елның декабрендә чыкты [3].

«Арумысез, карендәшләр!» радиотапшырулар Бөтенроссия дәүләт телевизион һәм радиотапшырулар компаниясенең ябылуын исәпкә алып, вәзгыятьтән чыгу урынын булса да табарга тырыштылар. Әйтик, 2009 елның маенда Татарстан Республикасының Зәй районында «Замандаш Татар радиосы»нда һәр пәнҗешәмбе көнне керәшен аудиториясе өчен ун минутлык радиотапшыру «Арумысыз, якташлар» эфирга чыга башлады. Бу радиотапшыру керәшеннәрнең борынгы гадәтләрен һәм бәйрәмнәрен яктырту һәм пропагандалау максатында оештырылды. Тапшыруны алып баручы П.Минеев тыңлаучыларны танылган якташлары белән таныштырды, гади авыл хезмәтчәннәре турында сөйләде һәм керәшеннәр дөньясындагы яңалыклар белән уртаклашты. Керәшен җырлары белән алып баручының аңлаешлы теле Зәй районы халкын битараф калдырмады. «Хәзерге татар радиосы» географиясен киңәйтүгә, эфирда башка регионнардан килгән кардәшләр катнашуына, керәшен бәйрәмнәреннән һәм чараларыннан турыдан-туры репортажлар әзерләүгә өмет бар иде [4].

Татарстан Республикасы керәшен иҗтимагый оешмасының 2009 елның 25 июнендә Казанда уздырылган хисап-сайлау конференциясендә Зәй районы делегаты П.Минеев төбәкнең керәшен халкы арасында үзе турында искә төшерү ысулларының берсе – радиотапшырулар оештыру булуын билгеләп үтте. Зәй радиосы керәшен аудиториясенә радиотапшырулар өчен эфир вакытын бирүен дәвам итә. Бу – күренекле керәшеннәр белән кардәшләрне таныштыру, го-

реф-гадәтләрне һәм традицияләрне халыкка җиткерү өчен менә дигән һәм нәтиҗәле ысул [5].

Татарстан Республикасында керәшен массакүләм мәгълүмат чараларының аз санда проблемалары төрле дәрәҗәдә даими яңгырады. Моннан тыш, аларның тулысынча диярлек булмавы билгеләп үтелде. Мәсәлән, бу сораулар 2014 елның 1 февралендә Казанда узган «Керәшеннәр: социаль портрет һәм дөньяга караш үзенчәлекләре» дип аталган түгәрәк өстәл утырышында күтәрелде. Күпсанлы сораулар һәм проблемалар арасында җыелган керәшеннәрнең массакүләм мәгълүмат чараларына да игътибар иттеләр. «Туганайлар» газетасының баш мөхәррире Л.Д. Белоусова, башкалардан тыш, радиостанцияләрдә, телевидениедә һәм интернетта керәшен тапшырулары һәм программалары юк, дип билгеләде.

Йомгаклап шуны әйтергә мөмкин, керәшен җәмәгатьчелеге тарафыннан җиңел булмаган, әмма керәшен массакүләм мәгълүмат чараларын торгызу буенча даими эш алып барылды. Республика телерадиоканалларын эфирга кертү буенча керәшен җәмәгатьчелегенең тырышлыгы чагыштырмача уңыш белән тәмамланды. Мәсәлән, «Татарстан» ДТРК радиосында керәшеннәр аудиториясе өчен даими рәвештә «Арумысез, карендәшләр» тапшыруын тапшыра башлады. Уңышлар җирле дәрәҗәдә дә теркәлде. Аерым алганда, Зәй шәһәрендә районның керәшеннәр аудиториясе өчен «Хәзерге татар радиосы»нда «Арумысыз, якташлар!» дигән радиотапшырулар оештырылды. Яр Чаллыда «Арумысез, керәшен карендәшләре!» радиотапшыру эфирга чыкты. Республика телевидениесендә даими тапшырулар ачу мөмкин булмаса да, керәшеннәрнең тормышы, көнкүреше һәм мәдәнияте турында телетапшырулар ешрак барлыкка килә башлады.

Чыганаклар

1. Керәшен сүзе. 1993. №1. 4 февраль.
2. Керәшен сүзе. 2001. №5–9 (107–111). Август.
3. Керәшен сүзе. 2001. №11 (113). 11 октябрь.
4. Туганайлар. 2009. №10 (150). 28 май.
5. Туганайлар. 2009. №13 (161). 16 июль.
6. Туганайлар. 2016. №3 (319). 11 февраль.

Авторлар турында мәгълүмат:

Гыйләҗев Искәндәр Аяз улы – тарих фәннәре докторы, профессор, ТР Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең Татар энциклопедиясе һәм региональ тикшеренүләр институтының фәнни хезмәткәре (Казан, Россия Федерациясе); e-mail: gileazov1958@mail.ru

Әхмәтов Данир Илгизәр улы – Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең Экология һәм җир асты байлыкларыннан файдалану проблемалары институтының кече фәнни хезмәткәре (Казан, Россия Федерациясе); e-mail: ahmetov-danir@mail.ru

КРЯШЕНСКИЕ РАДИОПЕРЕДАЧИ В ГОРОДАХ И РАЙОНАХ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН В 1990-х – 2000-х ГОДАХ (ПО МАТЕРИАЛАМ ГАЗЕТ «КРЯШЕН СУЗЕ» И «ТУГАНАЙЛАР»)

В статье на основе материалов газет «Кряшен сузе» и «Туганайлар» освещается история появления радиовещания кряшен в городах и райцентрах Республики Татарстан. В 1992 году кряшенские активисты предприняли попытку организации собственной редакции на радио и телевидении Татарстана. Материалы получены из источников, хранящихся в научных архивных фондах, использованы труды ученых, изучающих обычаи, традиции кряшен. Также авторы сотрудничали с кряшенами, которые сохранили свои обычаи и традиции.

Ключевые слова: кряшены, Республика Татарстан, радиопередачи, эфир, республиканское телевидение.

Сведения об авторах:

Гилязов Искандер Аязович – доктор исторических наук, профессор, действительный член Академии наук РТ, научный сотрудник, Институт татарской энциклопедии и регионоведения АН РТ (Казань, Российская Федерация); e-mail: gileazov1958@mail.ru

Ахметов Данир Ильгизарович – младший научный сотрудник, Институт проблем экологии и недропользования АН РТ (Казань, Российская Федерация); e-mail: ahmetov-danir@mail.ru

KRYASHEN RADIO BROADCASTS IN CITIES AND REGIONS OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN IN THE 1990s – 2000s (BASED ON MATERIALS FROM THE NEWSPAPERS "KRYASHEN SUZE" AND "TUGANAYLAR")

The article, based on materials from the newspapers "Kryashen Suze" and "Tuganaylar", indicates the history of the emergence of Kryashen radio broadcasting in the cities and regional centers of the Republic of Tatarstan. In 1992, Kryashen activists attempted to organize their own editorial office on radio and television in Tatarstan. The materials were obtained from sources stored in scientific archival funds, and the works of scientists studying the customs and traditions of the Kryashens were used. The authors also collaborated with the Kryashens, who preserved their customs and traditions.

Keywords: Kryashens, Republic of Tatarstan, radio broadcasts, broadcast, republican television.

About the authors:

Gilyazov Iskander Ayazovich – Dr. Sci. (history), Professor, Full Member of the Tatarstan Academy of Sciences, Researcher at the Institute of the Tatar Encyclopedia and Regional Studies of the Tatarstan Academy of Sciences (Kazan, Russian Federation); e-mail: gileazov1958@mail.ru

Akhmetov Danir Ilgizarovich – Junior Researcher at the Institute of Problems of Ecology and Subsoil Use of the Tatarstan Academy of Sciences (Kazan, Russian Federation); e-mail: ahmetov-danir@mail.ru